

آل شیخ

نیمه پنهان وهابیت تکفیری

جواد نوائیان رودسری

فرقه وهابیت پیش از آنکه فرقه ای اعتقادی باشد، یک رویکرد سیاسی افراطی است. محمد بن عبدالوهاب می دانست که مشی کژاندیشانه اش با اقبال عمومی مسلمانان روبه رو نخواهد شد. به همین دلیل از همان ابتدای کار به دنبال متحدی برای اجرای برنامه های شوم خود می گشت؛ متحدی که با سودای کسب قدرت و ثروتی که مدعی تصاحب آن از طریق غارت اموال سایر مسلمانان بود، حمایت عملی از اعتقادات منحرفانه او را برعهده بگیرد. نخستین فردی که حاضر شد در برابر وعده حکومت بر منطقه نجد، با او همکاری کند، عثمان بن حمد، حاکم عیینه بود (۱). او در پی دستور محمد بن عبدالوهاب، مزار زبدین خطاب، صحابی پیامبر اکرم (ص) و برادر خلیفه دوم، را با خاک یکسان کرد. این رفتار نابخردانه، اعتراض عمومی مردم در شبه جزیره عربستان و واکنش تند علمای مکه و مدینه را در پی داشت. عثمان بن حمد که از هجوم سایر قبایل، به سبب این حرمت شکنی، بیم داشت، محمد بن عبدالوهاب را از عیینه بیرون کرد. او نیز چندی بعد، در سال ۱۱۲۶ هـ.ش در شهر درعیه، شهر مسیلمه کذاب (۲)، با محمد بن سعود پیمانی شوم برای اجرای نقشه های خود بست. به این ترتیب او توانست متحدی طماع را برای رسیدن به خواسته هایش، دست و پا کند. از آن پس خاندان محمد بن سعود و محمد بن عبدالوهاب بسان برادرانی وفادار در کنار یکدیگر باقی ماندند. در طول سال های پرفراز و نشیبی که با دخالت آشکار استعمار، به حاکمیت سعودی ها بر بخش اعظم شبه جزیره عربستان انجامید، آل سعود و آل شیخ (فرزندان محمد بن عبدالوهاب) به همکاری نزدیک با هم ادامه دادند؛ نوعی همکاری پیچیده که میل به بقا در هر دو خاندان، آن را تقویت می کند. با این حال ماعادت کرده ایم برای شناختن ماهیت وهابیت، تنها به بررسی هویت و اعتقادات محمد بن عبدالوهاب و برنامه های سیاسی آل سعود بپردازیم و فراموش می کنیم که در پس پرده بازی قدرت در عربستان سعودی، خاندانی مرموز حضور دارد که کمتر به چشم آمده است. اطلاعات مورد نیاز درباره آل شیخ، برخلاف شهرت آن ها، چندان در دسترس نیست. اطلاعات موجود نیز مجموعه ای پراکنده و سرشار از تحسین است که از سوی مجیزگویان آن ها در عربستان و سایر نقاط منتشر شده است. (۳) با این حال این پنهانکاری چیزی از اهمیت نقش این خاندان بر جمعیت، در کنترل و مدیریت جریان های تکفیری منطقه و صدور فتواهای ضدوحدت، کم نمی کند.

محمد بن عبدالوهاب، آغاز یک تاریخ سیاه

تاریخ خانوادگی آل شیخ با محمد بن عبدالوهاب آغاز می شود. «شیخ» لقبی است که وهابیان به بنیانگذار این حرکت افراط گرایانه داده اند و به همین دلیل خاندان او را با عنوان «آل شیخ» می شناسند. پیش از ظهور محمد بن عبدالوهاب در منطقه نجد، خاندان و قبیله او، صحرانشینانی بودند که ادعا داشتند نسبشان به وهیب تمیمی، از قبیله بنی تمیم می رسد (۴). بنی تمیم از تیره اعراب عدنانی هستند (۵). با برقراری پیوند سیاسی میان محمد بن سعود و محمد بن عبدالوهاب، حکومت و قدرت نیز به دو بخش دینی و سیاسی تقسیم شد. سهم محمد بن عبدالوهاب از این پیوند، ریاست دینی بود. با مرگ او در سال ۱۱۷۰ هـ.ش، این قدرت در میان فرزندان او موروثی شد. پنج فرزند او، عبا...

آل سعود پایداری چندانی از خود نشان نداد و به دربار آل صباح در کویت گریخت. با این اتفاق، آل شیخ نیز مجدداً گرفتار در دسر های تازه شد. به طوری که تعدادی از آن ها نزد اقوام خود در مصر بازگشتند و برخی از آنها، مانند اسحاق بن عبدالرحمن تحصیل را بهانه کردند و راهی هندوستان شدند. (۸)

پیوندی که استعمار آن را تقویت کرد

پیوند با انگلیس، بزرگ ترین شانس خاندان سعودی برای تسلط دوباره بر نجد و تمام عربستان بود. با وجود اینکه خاندان شریف در مکه، مناسبات گسترده ای با انگلیسی ها داشتند، اما استعمار پیر تمایل داشت حکومتی با ساختار های وهابی در عربستان شکل بگیرد. به همین دلیل عبدالعزیز بن عبدالرحمن، نواده محمد بن سعود، توانست با تصرف دوباره مناطق داخلی عربستان، مکه و مدینه، حکومت آل سعود را احیا کند. چندی بعد، در سال ۱۳۱۰ هـ.ش، کشور عربستان سعودی با حمایت مستقیم انگلیسی ها رسماً شکل گرفت. از این به بعد آل شیخ، که در تمام سال های پرفراز و نشیب گذشته، مشاور و همراه سعودی ها بود، مناصب و موقعیت های حکومتی رایجی پس از دیگری در دست گرفت. آن ها در این دوره به خانواده ای پر جمعیت، با امکانات مالی فراوان و نفوذ و اقتدار سیاسی گسترده، تبدیل شدند و به تدریج دولتی پنهان را در حکومت سعودی ها به وجود آوردند.

هزار فامیلی به نام آل شیخ

با وجود اقتدار عبا... و علی، دو پسر بزرگ تر محمد بن عبدالوهاب در خانواده آل شیخ، فرزندان این دو برادر، پس از شکست از عثمانی و آل رشید، موقعیت خود را در خانواده از دست دادند. به این ترتیب در دوران جدید حکومت سعودی ها، دو خانواده آل حسین و آل حسن، عملاً عهده دار مسئولیت های اجرایی خانواده خود در حکومت سعودی ها شدند.

اقتداری که به او ج رسید

آل حسن، فرزندان حسن بن محمد بن عبدالوهاب هستند. این خانواده بعدها با شهرت یافتن عبداللطیف، نوه حسن، به آل عبداللطیف نیز مشهور شدند. نخستین فرد معروف این خانواده، عبدالرحمن بن حسن است. عبدالرحمن که پدرش را از دست داده بود، ۱۳ سال نخست عمر خود را تحت تربیت پدر بزرگش، محمد بن عبدالوهاب، گذراند. وی بعدها در کنار ترکی بن عبا... آل سعود، قرار گرفت و به مقام قضاوت و مشاوره در حکومت محدود او رسید. عبدالرحمن نفوذ عجیبی بر امرای سعودی داشت. فرزند او، اسحاق، همان کسی است که در زمان تسلط آل رشید بر ریاض ظاهراً برای تحصیل به هند، مصر و سوریه سفر کرد. فرزند دیگر او عبداللطیف، از نفوذ

حسن، حسین، علی و ابراهیم (۶)، کارهای پدر را دنبال می کردند. عبا... ریاست دینی وهابیان در زمان حمله به کربلا و طائف و کشتار افراد بیگناه را برعهده داشت. با آغاز تاخت و تاز های گسترده وهابیان، با فرماندهی آل سعود و وقوع کشتار های وحشیانه در طائف و کربلا، دولت عثمانی، محمد علی پاشا، حاکم مصر را مأمور دفع فتنه آن ها کرد. به این ترتیب با تصرف درعیه، مرکز حکومتی آن ها، در سال ۱۱۹۱ هـ.ش توسط سپاهیان عثمانی و اسارت و اعدام تعدادی از افراد خاندان سعودی، آل شیخ نیز با وضعیتی بحرانی روبه رو شد. در جریان این حمله پسران محمد بن عبدالوهاب به اسارت درآمدند و به مصر تبعید شدند.

آل شیخ در مصر باقی می ماند

شکست از محمد علی پاشایک چالش جدی برای بقای دو متحد قدیمی به وجود آورد. پیش از ورود سپاهیان عثمانی به درعیه، آل شیخ بر مبنای پیمانی که با سعودی ها داشتند، مناصب دینی و شرعی را اشغال کرده بودند. علی بن حسین آل شیخ، نوه محمد بن عبدالوهاب، قاضی شرع درعیه بود. حتی علی و عبا... پسران ارشد محمد بن عبدالوهاب امور لشکری را برعهده داشتند (۷). نیرو های عثمانی به محض ورود دو تن از نوادگان محمد بن عبدالوهاب را گردن زدند و پسران او را همراه با سایر اعضای خانواده به مصر تبعید کردند. علی و عبا... در مصر فوت کردند، حسین بعدها به نجد بازگشت و حسن در جنگی که در منطقه غرابه روی داد، کشته شد. تنها فرزند خانواده که توانست در مصر به زندگی خود ادامه دهد، ابراهیم بود. او را بنیانگذار شاخه مصری خاندان محمد بن عبدالوهاب می دانند. فرزندان او هم اکنون در مصر زندگی می کنند و برخی از آنها نظیر محمد بن احمد، در دوران ملک فاروق و جمهوری مصر، به مناصب حکومتی و اجرایی رسیدند. با این حال فعالیت آل شیخ در مصر چندان مشخص و معلوم نیست.

نژادی بیهوده برای اقتدار

بازگشت دوباره خاندان سعودی به نجد، پس از مرگ محمد علی پاشا، برای آن ها توأم با پیروزی نبود. آل رشید پس از تسلط بر حاشیه جنوبی خلیج فارس، برای ادب کردن وهابیان، که به متحدان آن ها در قطر (آل ثانی)، حمله کرده بودند، به ریاض، پایتخت تازه تأسیس سعودی ها حمله کرد. این بار نیز

